

І.М. Гоўзіч
(Мінск, Беларусь)

ВОБРАЗНАЯ ПАЛІТРА ЯНКІ СІПАКОВА І АНАТОЛЯ ВЯРЦІНСКАГА: ПАРАЎНАЛЬНЫ АСПЕКТ

Артыкул прысвечаны кампаратыву супастаўленню паэзіі Янкі Сіпакова і Анатоля Вярцінскага ў аспекце выкарыстання вобразна-выяўленчых сродкаў, у ім адзначаецца, што Я. Сіпакоў належыць да паэтаў метафарычна-вобразнай скіраванасці, а А. Вярцінскі – да мысленна-абстрактнай, аўталагічнай.

Мастацтва слова ў пераважнай большасці займаецца стварэннем новай рэчаіснасці, адлюстроўваючы свет у дзвюх формах: умоўна-вобразнай і бязвобразнай, аўталагічнай, што залежыць ад схільнасцей, таленту і своеасаблівасці мастацкага мыслення аўтара, ад пэўнай родавай і жанравай зададзенасці твора. У апошні час усё больш і больш расце недавер да традыцыйнай вобразнасці. Магчыма, гэта абумоўлена перш за ўсё тым, што, «мастацкая структура па сваёй умоўнай прыродзе мае схільнасць загортваць у прыём і тым самым аддаляць ад рэчаіснасці жыццёвы факт, і, такім чынам, у нечым істотным яна спрошчвае жыццё, падаючы яго ў досыць агульным адлюстраванні» [3, с. 81]. З падобнай сітуацыі могуць быць два асноўныя выйсце: па-першае, эксперымент са словам, стварэнне індывідуальна-аўтарскіх моўных сродкаў тэксту, па-другое, інтэлектуалізацыя з адначасовым выключэннем эксперыментаў з тропамі і словамі. Менавіта першым шляхам пайшоў Янка Сіпакоў, а другім – Анатоль Вярцінскі. Аднак трэба таксама ўлічваць і яшчэ адну важную акалічнасць, што датычыцца ўмоўнай асацыятыўнасці: у пэўным выпадку можа пераважаць ці мысленна-абстрактнае, ці пачуццёва-канкрэтнае [7]. У вобразным свеце Я. Сіпакова пераважае пачуццёва-канкрэтнае (метафарычна-вобразнае), а ў А. Вярцінскага – мысленна-абстрактнае з усімі вынікамі (думка ў яго творчасці стаіць над пачуццём, перавага аддаецца дзеяслоўным метафарам, амаль поўнаасцю адсутнічаюць эпітэты, шмат увагі надае аўтар алітэрацыі, паўторам, тэзіснасці, аплікацыі). Падмацуем нашы разважанні прыкладамі з твораў Я. Сіпакова і А. Вярцінскага, узяўшы за аснову выкарыстанне вобразных сродкаў (параўнанняў, эпітэтаў, метафар і сімвалаў).

Як вядома, даволі часта пашыраным і ў мове гутарковай, і ў мове мастацкай з’яўляецца такі прыём раскрыцця думкі, як параўнанне. Творам Я. Сіпакова ўласціва надзвычай багатая палітра параўнанняў «ноч, нібы чорная знічка»; «раніца – мыш-невялічка»; «нібы шэрая мыш-невялічка». Названыя параўнанні не толькі дапамагаюць стварыць каларытны вобраз, але і перадаць псіхалагічны стан гераіні балады «Вяселле», для якой ужо закончыліся вольныя дні, і апошняя перад прыгонам ноч здаецца такой кароткай і імгненнай. Яны цягнуць за сабой метафару «раніца точыць», якую нельга зразумець без параўнання. Пра тое, што параўнанне з’яўляецца адным з ўлюбёных прыёмаў Я. Сіпакова, сведчыць наступны верш, цалкам бабудаваны на гэтым вобразным сродку: «Наручнікі звінелі, як званы, / Здавалася, увесь свет яны разбудзяць, – / Як здраднікі, стараліся яны, / Выслужваліся, як ліхія людзі» [6, с. 118]. Арганічна ўпісваючыся ў аўтарскі кантэкст, параўнанні не толькі трапна раскрываюць задуму Я. Сіпакова, але і надаюць мове паэта асаблівую выразнасць, вобразнасць, пластычнасць і экспрэсіўнасць, узбагачаюць яе. І, акрамя гэтага, сведчаць пра таленавітасць паэта, які здольны знайсці агульнае ў доволі далёкіх прадметах і з’явах.

Параўнанні доволі пашыраная з’ява ў паэзіі А. Вярцінскага, бо, як паэт актыўнай думкі, аналітычнага роздуму, ён не можа не параўноўваць, не супастаўляць, не прыпадабняць далёкія, але ў нечым падобныя прадметы і з’явы: «несправядлівасць, нібы прысаж»; «мы, чалавекі, бурлім, як разлівы рэк веснавых»; «з віноў хаджу, як з гароў; блішчэлі рэйкі, нібы полаз блішчыць зімоваю парой»; «увабленне гэтае найаве чакалася, як ранняе святло» і інш.

У творах Я. Сіпакова метафарычныя і складаныя эпітэты атрымалі шырокае распаўсюджанне і ўяўляюць сабой цікавыя і самабытныя праявы індывідуальна-аўтарскага асэнсавання навакольнай рэчаіснасці: «І змёрзся тут шчэбет птушыны / І дрэў абвяселены смех» [6, с. 143]. У гэтым урыўку мы бачым удалае кантэкстуальнае выкарыстанне метафарычнага эпітэта абвяселены (смех), дзякуючы якому паўстае вобразны малюнак пачатку вясны. Яшчэ холадна, але ўжо адчуваецца яе набліжэнне, ужо дрэвы «пачалі смяцца», і ў іх смеху гучаць ноткі абуджэння прыроды, ён – «абвяселены». Складаныя эпітэты – не знешняе ўпрыгожванне паэзіі Я. Сіпакова, а часцей за ўсё – адлюстраванне незвычайнага, творчага падыходу мастака да паказу з’яў рэчаіснасці. Складаны эпітэт смела-нахабны (вечер) з верша «Малюнак» – сведчанне арыгінальнасці мастака, бо менавіта такі вечер – адна з самых галоўных прыкмет восені, яе нязменны атрыбут.

Эпітэты ў А. Вярцінскага пераважна сталыя, не ацэньваюць прадметы і з’явы, а толькі дакладна, ледзь не дакументальна характарызуюць іх, вызначаючы асноўнае: «прырода мёртвая і жывая»; «звычай даўні, святы»; «серабралістыя кроны»; «дружны дом»; «сіняе-сіняе неба»; «зялёная-зялёная трава»; «салодкі, радасны, светлы, сумны сон»; «мудры добры лес».

Адной з найбольш яркіх асаблівасцей паэзіі Я. Сіпакова з’яўляецца яе павышаная метафарызацыя. У залежнасці ад эстэтычных задач, зместу і жанру пад рукой пісьменніка самае непаэтычнае, немастацкае слова становіцца высокамастацкім і высокапаэтычным. Падобная своеасаблівасць паэзіі – вынік індывідуальна-аўтарскага бачання свету, спроба ўзбагаціць і «ўпчылыніць» змест твора. Метафара ў Я. Сіпакова – выразны вобразны сродак мовы, які ўтвараецца на аснове паралельнага існавання, на ўнутраным супастаўленні прамога і пераноснага значэння слова. У аўтара на першы план выступае пераноснае значэнне, але зусім не знікае і прамое, толькі засланяецца метафарычным. Метафара, па словах замежных даследчыкаў, «уяўляе сабою нешта накшталт спалучэння ідэаграм, якія дазваляюць нам адасобіць цяжка-дасягальныя для думкі абстрактныя аб’екты і надаць ім самастойнасць» [5, с. 75]. Прааналізуем ў сувязі са сказаным урывак з верша «Лірычны ўспамін». Ужываючы метафары «хукала хата», «расцірала вушы», «усміхалася добрымі вокнамі», Я. Сіпакоў імкнецца раскрыць вялікую любоў да старой роднай хаты, дзе прайшлі дзяцінства і юнацтва. Хата для пісьменніка – гэта мікрарадзіма, яе вобраз ён атаясамлівае з вобразам рана страчанай маці: «І хукала старая хата / На мае азалелыя пальцы, / Расцірала збялелыя вушы / І, за стол мяне пасадзіўшы, / Усміхалася добрымі вокнамі...» [6, с. 48].

Метафары знаходзяцца ў А. Вярцінскага на другім месцы паводле ўжывання, сярод іх пераважаюць дзеяслоўныя «спяць куты і нішы»; «дагарае сцяг»; «вёска маучала»; «струменіца след (месяца)»; «смерць насвістае»; «трава не крычыць, яна маўчыць»; «вуліца спіць»; «рэчы дружаць, служаць, тужаць»; «затужыла і заныла душа». Падобная акалічнасць мае тэарэтычную абгрунтаванасць: «метафара <...> робіцца ўсё больш неабходнай па меры таго, як наша думка аддаляецца ад канкрэтных прадметаў звычайнага жыцця» [5, с. 75]. А. Вярцінскі жыве ў сваіх вершах як у «неарэальнасці», аднаведнай будзённаму жыццю, без наяўнасці якога не могуць існаваць яго творы.

Метафарычнасць лірыка-паэтычнага слова вельмі часта перарастае ў сімвалічнасць. Сімвал – гэта праява глабальных, агульначалавечых, універсальных і нацыянальных архетыпаў (архетыпы святла, агню, вады, неба, воблака, характэрныя адначасова для М. Лермантава, Ф. Багушэвіча, Я. Коласа, М. Багдановіча, А. Куляшова), сімвалам можа быць усё: сітуацыя, вобраз, прадмет, істота, персанаж, але іх уласцівасці вымагаюць аўтара гаварыць пра наяўнасць нейкага другога, паралельнага, загадкавага жыцця, якое выходзіць за межы простага фізічнага існавання.

Сімвалізацыя ў Я. Сіпакова вынікае з яго цікаўнасці да прыроды, кожны кутчак якой хавае ў сабе таямнічыя і містычна прыхаваныя сэнсы, і з язычніцкай міфалогіяй, дзе, па словах літаратуразнаўцаў, «жывуць уяўленні, якіх больш за ўсё патрабуе чалавечае сэрца, дзякуючы ім яно застаецца справядлівым, моцным і чыстым» [2, с. 68]. У шматлікіх вершах пісьменніка сустракаюцца такія сімвалы, як сонца – крыніца жыцця і святла, гняздо – малой радзімы, хаты: «Вы кажце, гэта дзед? Гэта ж бацька, / Што столькі сыноў павыкрыльваў у лодзі, / А сам са старою застаўся ў прасторным, астылым / гняздзе» [6, с. 173]. Нярэдка ў паэзіі Я. Сіпакова выкарыстоўваецца вобраз часу, які перадаецца праз сімвал гадзінніка (уvasабленне няспыннасці, незваротнасці жыцця, плыні гадоў, суму па малодасці). Неаднаразова ўжывае паэт і вобраз зерня, як сімвал абнаўлення, нараджэння новага, аднасці чалавека з прыродай і няспыннага руху часу, пачатку (ці не архетып для беларускага слоўнага мастацтва?): «Я згодзен зерню вечна пакланяцца – / Малое зерне месціць цэлы свет» [6, с. 101]. Нават назвы вершаў і зборнікаў становяцца ў Я. Сіпакова сімваламі. Так, напрыклад, назва кнігі «Веча славянскіх балад» – сімвал аб'яднання славянскіх народаў для пошуку адказаў на спрадвечныя пытанні, агульначалавечага роздому над складанымі гістарычнымі праблемамі.

Вобразы-сімвалы ў паэзіі А. Вярцінскага – гэта «непаздзельная тоеснасць агульнага і адзінкавага, ідэальнага і рэальнага, бясконцага і канечнага. У ім ні адзін бок не пераважае другі» [4, с. 20–21]. Сімвал магілы, напрыклад, знаходзіць месца ў паэтавым светабачанні як уvasабленне не канца жыцця, а як памяць, сведка, напамінак жывым («Над братняй магілай», «Магіла пры дарозе», «Зямная справа», паэма «Заазер'е» і інш.). Смерць – гэта не толькі канец зямных справаў, але і пачатак нечага іншага, працягу жыцця ў нашчадках, сімвал людскай памяці. Сімвал сну як смерці таксама сустракаецца даволі часта у лірыцы паэта («Замест эпітафіі»), як і вобраз пахавальнага шэсця, але страхам смерці яны не спавітыя, не выклікаюць уражання пра няўмольную падпарадкаванасць чалавечага лёсу бязлітаснаму часу, што з'яўляецца пацверджаннем нашай думкі пра язычніцкае светаўспрыманне паэта. Яшчэ адзін пашыраны сімвал у творчасці паэта – гэта сімвал шляху, на якім адбываюцца шматлікія сустрэчы і ростані, адкрыцці, набыткі і страты («Мы жывём, каб вяртацца...», «Сустрэчы», «Развітанне»). Гэты традыцыйны вобраз набыў новае значэнне ў паэзіі шасцідзясятнікаў, якія былі актыўныя рамантыкай дарогі, адчуваннем руху ў новае і невядомае. А. Вярцінскі дадаў, дапоўніў падобны вобраз, паказаўшы колападобнасць шляху, які адначасо-

ва вядзе і ў будучыню, і ў мінулае («дарога да могілак»). Сімвал вясны як абуджэння прыроды ад сну і сімвал новага ў чалавеку знайшоў сваё ўвасабленне ў паэтых творах «Вось-вось растаюць ледзяшы», «Прыходзіць вясна, разліваюцца рэкі», «Вясновы закон», якія сведчаць пра імкненне аўтара да самаабнаўлення, да ачышчэння асобы, прыроды і грамадства.

А. Вярцінскі больш схільны да аўталагічнага пісьма, па гэтай прычыне роля метафараў, эпітэтаў і параўнанняў ў яго творчасці паслабленая. Не сказаць, што мастак не карыстаецца імі ўвогуле, аднак значна радзей, чым Я. Сіпакоў, ашчадней, больш скупа. Рэдкія тропы А. Вярцінскага маюць значэнне выніковасці, як бы выносяць прысуд (часцей за ўсё гуманістычны) з'яве, замацоўваюць разважанне, роздум істотнай высновай. У вершы «Хлопчык глядзіць...», прывечаным унуку Янку, усяго два эмацыянальна-ацэначныя эпітэты «Поўніцца сэрца маё / трывогай шчымлівай, шчаслівай...» на 24 вершаваныя радкі. І спатрэбіліся яны аўтару, каб падмацаваць філасофска-значную ідэю, заключаную ў апошняй страфе: «Хлопчык глядзіць... / Я ў позірку тым дзіцячым / бачу пачатак сябе, / сваё прадаўжэнне бачу...» [1, с. 309]. У Я. Сіпакова пісьмо літаральна расквечана тропамі: яны нанізваюцца адзін на другі, узаемна ўдакладняюцца, дапаўняюцца, нібы спаборнічаюць паміж сабой на выразнасць, на ступень экспрэсіўнасці. Але паколькі перавышэнне нечага аднаго цягне за сабой перамяшэнне другога, так і ў творчасці паэта-майстра «жывапісу словам» паслабляецца значэнне рытміка-інтанацыйнага фактара, інтанацыі, дамінантнага ў творчасці яго паэта-равесніка.

Спіс літаратуры

1. Вярцінскі, А. Хлопчык глядзіць... : выбр. вершы і паэмы / А. Вярцінскі. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 318 с.
2. Гримм, Я. Немецкая мифология / Я. Гримм // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX веков : трактаты, ст., эссе ; сост. общ. ред. Г. К. Косякова. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 510 с.
3. Жураўлеў, В. П. Пытанні паэтыкі / В. П. Жураўлеў [і інш.]. – Мінск : Нав. і тэхніка, 1974. – 219 с.
4. Лосев, А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 962 с.
5. Ортега-и-Гассет, Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры : сб. : пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
6. Сіпакоў, Я. Выбраныя творы : у 2 т. / Я. Сіпакоў – Мінск : Маст. літ., 1995 – 1997. – Т. 1 : Паэзія. – 1995. – 430 с.
7. Шпакоўскі, Я. Узрушанасць : арт. пра сучас. бел. паэзію / Я. Шпакоўскі. – Мінск : Маст. літ., 1978. – 175 с.